

Jubileji – Jubilees

Vida Deželak Barič – sedemdesetletnica

Letošnjega 17. junija je pomemben življenjski jubilej, sedemdesetletnico, praznovala dr. Vida Deželak Barič, upokojena znanstvena sodelavka Inštituta za novejšo zgodovino. Na inštitutu in inštitutu je posvetila vso svojo delovno dobo in predvsem vso delovno energijo. Mnoga od svojih več kot štiridesetih let delovne dobe pa si je ob tem tudi prizadevala, da bi ji zdravje omogočilo polno delovno obremenitev. Zagnanosti in trme ji ne manjka še danes, še manj pa ji jo je manjkalo v časih, ko se je uveljavljala kot vztrajna raziskovalka vodilne politične in organizacijske sile slovenskega odporniškega gibanja – Komunistične partije Slovenije.

To je bil njen temeljni raziskovalni opus, ki se mu je posvečala štiri desetletja, mu namenila magisterij znanosti in doktorsko disertacijo ter v številnih razpravah in člankih obdelala mnoge specialne in obče teme.

Pogosto se slepimo, da je zgodovinarjevo delo neodvisno od osebnih in družbenih razmer in okolja; tudi Vida Deželak Barič je predvsem korenita sprememba družbenega okolja v devetdesetih letih odprla tudi dvome o smiselnosti in družbeni relevantnosti raziskovanja prav te tematike. Lahko rečem, da je vztrajala, ne glede na splošen obrat, ki ga je v družbenem pomenu te raziskovalne tematike povzročil prelomni čas sočasnega izteka socialističnega reda in vzpostavitve osamosvojene demokratične Slovenije. Ob dozorelosti svojega znanja in razumevanja delovanja in organizacijskih sprememb te politične revolucionarne stranke je ostajala pri tematiki, v katero je že vložila toliko raziskovalnega truda in o njej zbrala toliko pomembnega gradiva v slovenskih arhivih in arhivih v Beogradu, jo je pa hkrati tudi v marsičem znova premislila.

V magistrskem delu (znanstveni magisterij) se je spopadla s hevristično in interpretativno najtežjim delom opusa, organizacijskim razvojem KPS v obdobju med aprilom 1941 in septembrom 1943. Ob v začetku oteženih dostopih do dokumentov (za nekatere je bilo dopuščeno zgolj ročno izpisovanje!) je zbirala številne izjave še živečih medvojnih članov KPS in spominske izjave. Rezultat tega minucioznega, pravzaprav tudi mukotrpnega dela je bil zanesljiv pregled organizacijskega razvoja in hkratne rasti

politične organizacije ki je temeljila na trdni strankarski disciplini članstva in vodstev, na hierarhično organizirani skupini, ki je skupaj z načelom demokratičnega centralizma in notranjestrankske kritiko (in samokritiko) usmerjala in vodila odporniško gibanje. Deželak Barič je opozorila na še en hkraten proces, njeno številčno in socialno širitev, saj je ob vseh izgubah članstva početverila svoj obseg in doseg, segla z novim članstvom v kmečke in malomeščanske sloje, saj je sčasoma merilo za sprejem v članstvo postajalo delovanje v odporniškem gibanju ob voljnem sprejemanju vodilne vloge stranke. Magistrsko delo je objavila v vrsti študij o razvoju KPS po posameznih okupacijskih pokrajinah, saj so prav te jasno pokazale in še poglobile že prej obstoječe razlike v moči in politični usidranosti v različnih slovenskih okoljih, in dopolnjenega v monografski obliki. (Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943, (Razpoznavanja, 7). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007).

Doktorsko delo je poseglo širše kot zgolj v obravnavo organizacijskega vidika, Deželak Barič ga je koncipirala kot vprašanje, kako se je organizacijski problem sploh odražal v politični strategiji in taktiki KPS. Žal je njeno brez dvoma najpomembnejše delo, doktorska disertacija Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije 1941–1945 (Ljubljana 1999, 468 f.), še vedno brez monografske knjižne objave.

Ob tem se je s svojim poznavanjem te danes specifične tematike v novem času intenzivnega preverjanja vseh dotedanjih zgodovinskega ugotovitev trudila odgovorjati tudi na vprašanja o razmerju KPS in sploh odporniškega gibanja do revolucije (Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev. Prispevki za novejšo zgodovino, 1995, 35, št. 1/2, str. 137–162) in prevzema oblasti (Priprave in izvedba revolucionarnega prevzema oblasti na Slovenskem leta 1945. *Studia Historica Slovenica*: 2016, 16, št. 2, str. 367–398). Pokazala pa je tudi na sočasno postavljanje temeljev ljudskofrontovske zasnove prav na enem od njenih osnovnih gradnikov – človekovih pravicah (Opredelitve človekovih pravic ter dolžnosti v okviru Osvobodilne fronte slovenskega naroda med drugo svetovno vojno. V: Človekove pravice in temeljne svoboščine: za vse čase!: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2017, str. 64–81). In ni odveč poudariti, da je Deželak Barič prispevala tudi večino na problematiko delovanja Komunistične partije Slovenije nanašajočih se tekstov za inštitutsko monografijo Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992 (1. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga; Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, 2006), v katerih je podala pogosto prve sintetične interpretacije svojega dotedanjega raziskovalnega dela.

Svoje poznavanje virov je pokazala s komentirano objavo virov o delovanju Komunistične partije Slovenije na Primorskem, kjer sta se njeni internacionalistična usmerjenost in zavezanost načelom mednarodnega komunističnega reda v Kominterni srečevali s problemom samoodločbe in zavezanosti priključitvi etnično slovenskega območja k Sloveniji (Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem: 1942–1944, (Viri, 16). Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije, 2001, 179 str.). V komentirani objavi zapisnikov in drugega materiala dveh pokrajinskih

partijskih konferenc se zrcali ne le delovanje KPS na območju, ki je bilo že več kot dve desetletji v sestavi italijanske države, pač pa tudi vprašanje odnosa s KP Italije, s katero se je KPS stikala v bližnjih mestih Trstu in Gorici, ter vprašanje sodelovanja obeh odporiških gibanj ob jasni zahtevi slovenskega, da se Primorska priključi Sloveniji. Ni pa to edino njeno delo pri pripravah virov, vključena je bila v več priprav komentiranih izdaj virov, ki jih je pripravljala inštitut, tudi za nedokončana Zbrana dela Edvarda Kardelja.

Kljub temu da se je jubilatka ukvarjala z organizacijo kot celoto, pa je pokazala tudi poseben posluš za položaj ženske v družbi in odporiškem gibanju. Med rezultati velja omeniti sintetične preglede Vloga in položaj žensk na Slovenskem v narodnoosvobodilnem boju in revoluciji 1941–1945 (V: Naše žene volijo. Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999, str. 21–40), Uresničevanje ženske enakopravnosti na Slovenskem med drugo svetovno vojno in po njej. (Borec, 61, 2009, št. 657/661, str. 236–268) in Politizacija ženske na Slovenskem v času druge svetovne vojne (V: Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september – 2. oktober 2004. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 317–322) ter tudi več biografij politično uveljavljenih žensk tega obdobja; predvsem pa študijo o enem redkih dogajanj v vojnem času, ki so ga vodile in se ga udeleževale predvsem ženske – demonstracijah za izpust političnih zapornikov v Ljubljani leta 1943 (Na svidenje prihodnje sredo: ženske demonstracije v Ljubljani 1943. Ljubljana: Zgodovinsko društvo, 2005), ki jo je razvila iz dela v več strokovnih komisijah, ki so se ukvarjale s problemi spomenika medvojnim demonstracijam v mestu.

V teh letih je Vida Deželak Barič načela tudi temo, ki je v njenem strokovnem in znanstvenem delu v naslednjem desetletju za več let postala njena poglavitna delovna naloga. V razpravi Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev je med drugimi sodelavci inštituta, ki so pripravljali projekt popisa žrtev druge svetovne vojne in povojnih pobojev, odprla vprašanje žrtev med članstvom KPS, pa tudi odnosa KPS do velikih žrtev med pripadniki odporiškega gibanja, ki jih je terjalo tako intenzivno odporništvo. Postala je vodja ciljnega raziskovalnega projekta, ki si je po več letih zbiranja podatkov iz literature in dokumentarnega gradiva zastavil nalogo, da po zakonsko omogočenem dostopu do matičnih podatkov za ta posebni primer, preveri podatke že ugotovljenih smrtnih žrtev in hkrati odkrije vse nove. Tedaj je namreč bilo med raziskovalci še živo predvidevanje, da bo prav gradivo matične službe razrešilo odprte probleme pomanjkljivih in dvomljivih podatkov o osebah, ubitih ali padlih med drugo svetovno vojno in zlasti pobitih v letu 1945, ko je prišlo do povojnih množičnih pobojev. Deželak Barič je zapored vodila dva taka projekta, v katerih so tri sodelavke v petih letih pregledale gradivo o umrlih osebah celotnega sistema matične službe v Sloveniji, kar je bilo skrajno zahtevno. Vodstveno nalogo je opravila učinkovito, a s človeško občutljivostjo. Na razočaranje vseh se je pokazalo, da so bile tudi državne evidence smrtnih žrtev v času druge svetovne vojne le delen odgovor na raziskovalni cilj – približati se 100 odstotkom dejanskih žrtev. Njeno poglobljanje v problematiko žrtev druge svetovne vojne in prvega povojnega obdobja je vodilo tudi v vrsto znanstvenih

objav o tej problematiki, ne le številnih intervjujev, drugih javnih nastopov in strokovnih člankov. Med njimi je treba posebej omeniti njeno vodenje celotnega podprojekta in souredništvo publikacije *Žrtve druge svetovne vojne v Zasavju*, ki je plod sodelovanja Zasavskega muzeja in Inštituta za novejšo zgodovino (Trbovlje, 2012 (2013)). S to publikacijo je raziskovalna skupina inštituta, ki se je ukvarjala s temo žrtev druge svetovne vojne, izvedla pilotno raziskavo na manjšem območju, v kateri je pridobila izkušnje za zastavljeno študijo o žrtvah druge svetovne vojne in prvega povojnega leta v Sloveniji. Celovito interpretacijo smrtnih žrtev druge svetovne vojne in prvega povojnega obdobja na Slovenskem pa je Deželak Barič podala v referatih na posvetih Represija med drugo svetovno vojno in v povojnem obdobju v Sloveniji in v sosednjih državah (Posledice vojnega nasilja: smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. V: *Nasilje vojnih in povojnih dni. Vpogledi 8*. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 2014, str. 11–36) in Odstiranje zamolčanega. Smrtne žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem in notranji obračun (V: *Odstiranje zamolčanega: zbornik prispevkov*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2013, str. 69–84.) Tematiko vojnih in povojnih žrtev je predstavila tudi v revijah in prispevkih v tujini.

Čeprav je ostalo vojno obdobje v razvoju KPS Vidina osrednja tema, pa je posegla tudi v predzgodovino marksističnih političnih skupin in strank na Slovenskem. V teh razpravah so zajeta zadnja sintetična spoznanja o več kot polstoletnem delovanju tako socialistov kot predhodnih generacij komunistov, iz katerih je z uspešnim sodelovanjem, vodenjem in prevzemom oblasti zrasla in se uveljavila generacija, ki je bila v osredju njenega raziskovanja (Oris idejnopolitičnih in socialnogospodarskih usmeritev marksističnega tabora v letih 1896–1941. V: *Narod - politika - država: idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2020, str. 73–99; in *Questions of OF democracy and coexistence in the opinion of slovenian Marxists 1918–1941*. V: *Between the House of Habsburg and Tito: a look at the Slovenian past 1861–1980*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: = *Institute of Contemporary History*, 2016, str. 85–101). Prav njenemu oblikovanju je posvetila obširen pregled, v katerem je pokazala na silnice, ki so vodile do njenega naziranja o revoluciji kot razrešitvi družbenega položaja (Temeljne usmeritve slovenskih komunistov in vprašanja družbene radikalizacije oziroma sobivanja v razdobju med svetovnima vojnama. V: *Revolucionarno nasilje, sodni procesi in kultura spominjanja: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2014, str. 9–27).

Podpisani, eden od peterice, ki smo sestavili zadnjo inštitutsko generacijo pred uvedbo instituta mladih raziskovalcev, se hkrati z nostalgijo oziram na z Vido prehojeno pot; sredine kolokvije pri istem mentorju, pogoste strokovne in tudi osebne pogovore, kave in druženja v mogočni stavbi Kazine. Slavljenci dr. Vidi Deželak Barič kolegice in kolegi ob življenjskem jubileju iskreno čestitamo. V pokoju ji želimo notranjega zadovoljstva v krogu družine in trdnega zdravja!

Damijan Guštin